

ZSOLDOS ATTILA

Péter és Gurka (Gurcu) ispán nemzetsége

Oszlár föld (*terra Ozlar*) három ekényi részét 1252-ben IV. Béla király eladományozta az 1250. évi ausztriai hadjárata során Waltersdorf és Kirchsclag vára alatt érdemeket szerzett hívének, a Gurka ispán nemzetségéből származó (*de genere Gurka comitis*) Péter fia Oltumanusnak.¹ Az eladományozott birtokrészt kelet felől György fiainak, Prich-nek és Bechanak, valamint Yllw fia Jánosnak a földje, dél felől a pankotai apát Uri (*Wry*) nevű földje, nyugatról pedig a pannonhalmi apátság földje határolta, s a határ egy-egy szakaszon az adományos Oltuman vásárolt, illetve örökölt földjeitől választotta el a birtokrészt. Ez a határleírás nem hagy kétséget afelől, hogy a Pest megyei Oszlárról van szó, s ennek megfelelően a keleti szomszédok Sápon birtokolhattak, míg a pannonhalmi monostor név szerint meg nem nevezett birtoka az az Apáti lehetett, melyet 1274-ben szintén Oszlár határosának mondanak.²

Oszlár egy más részét — a szomszédos Süllyel és más birtokokkal együtt — 1259-ben a nyúl-szigeti apácáknak adományozta IV. Béla.³ Ez utóbbi adományt követően kiszáratva per kerekedett az apácák és a szomszédos birtokosok egy csoportja között. Történt ugyanis, hogy az apácák az őket jogosan megilletőnél nagyobb részre tették rá a kezüket Oszlár földjéből. Eljárásuk bizonyos Kristóf és Péter, valamint Péteribe való rokonaik (*cognati sui de Patery*) jogait sértette, akik panaszukat István ifjabb király nádora és udvarbírája, a Pest megyébe a gonosztevők megítélésére és a jogtalanul elidegenített földek ügyeinek kivizsgálására kiküldött Tumbold fia Benedek elé vitték, alighanem 1268-ban, s igazolták, hogy Oszlár vitatott része őket illeti.⁴ Ezt követően a pert a király és bárói ítéletére bocsátották,⁵ mígnem végül 1274-ben egyezés jött létre a felek között, melynek értelmében Oszlárt megosztották az apácák és a Péter nemzetségéből való nemesek (*nobiles de genere Petri*), úgymint Kristóf mester és atyafiai (*fratres*): Oltuvan fia István, ennek fivére (*frater*), Sándor, továbbá Péter között.⁶

A fenti adatokból genealógiai irodalmunk már jó száz éve levonta a megfelelő következtetést: a Pest megyei Oszláron és Péterin egy hol „Gurka ispán nemzetsége”-nek, hol „Péter nemzetsége”-nek mondott rokonság, *genus* birtokolt.⁷ Az ily módon azonosítható

1 1252: Árpádkori új okmánytár. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest-Bp. 1860–1874. (=ÁUO) VII. 339. Az ausztriai hadjárata ld. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I–II. Bp. 1899.² II. 217–218. és *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Bp. 1986. 134.

2 1274: Budapest történetének okleveles emlékei. I. (1148–1301). Csánky Dezso gyűjtését kieg. és sajtó alá rend. Gárdonyi Albert. Bp. 1936. (=Budapest okl. eml.) 144. Itt mondok köszönetet *György Györgynek*, akinek leköttelező szívessege lehetővé tette, hogy felhasználhassam az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának készülő negyedik kötetéhez gyűjtött adatait.

3 1259: ÁUO IX. 548.

4 É. n.: ÁUO VII. 276. Keltére vö. 1268: ÁUO 211–212., stb. Tumbold fia Benedekre ld. még *Werner Mór*: Az Árpádkori nádorok genealógiája. Turul 16 (1898) 118. és *Uő.*: Az Árpádkori ország- és udvarbírák genealógiája. Turul 19 (1901) 25.

5 É. n.: Budapest okl. eml. I. 81.

6 1274: Budapest okl. eml. I. 143–145.

7 *Werner Mór*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–II. Temesvár, 1891–1892. I. 243. és *Uő.*: Nemzetségi kutatások. Turul 19 (1901) 109–110. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy *Karácsonyi*

nemzetséget idézett forrásaink kifejezetten jelentéktelennek mutatják: szerény vagyona egyetlen megye határain belül fekvő, szomszédos birtokrészekből áll össze, tagjai egyházi vagy világi méltóságot tudomásunk szerint nem viselnek. Indokoltnak látszik tehát az a feltevés, hogy voltaképpen olyan helyi nemzetséggel van dolgunk a Péteriek esetében, amilyenre számos példát ismerünk a 13–14. századból.

Határozottabb véleményt formálhatnánk ugyanakkor a Péteriekről, ha ismernénk a nemzetség őseit, a *genus*-nak és a *genus* egyik birtokának nevet adó Gurka ispán, illetve Péter személyét. Igaz, egy 13. században felbukkanó nemzetség 11. vagy 12. században élt őseinek felkutatása meglehetősen nehéz feladatnak számít, főként a Péteriekhez hasonló kis nemzetség esetében. A vizsgálatól a korai Árpád-kor forrásadottságai között aligha remélhetünk teljes bizonyosságot nyújtó eredményt, a legjobb esetben is be kell érünk azzal, ha a megoldási kísérlet a valószínűség határain belül marad.

Némileg meglepő tehát, hogy mind Gurka, mind Péter néven találunk olyan személyt, akit kapcsolatba hozhatunk a Pest megyei nemzetséggel. Ami Gurka ispánt illeti, a pannonhalmi apátság javainak Szent László-kori (véltetően az 1090-es években készített) összeírásában a monostor birtokai között említenek egy meg nem nevezett *predium*-ot, melyet a király engedélyével bizonyos *Gurcu* adott Szent Márton egyháznak.⁸ E birtokot mindeddig nem sikerült megnyugtató módon azonosítani: Erdélyi László Komárom megye területén kereste,⁹ Györfly György ismeretlenként vette számba.¹⁰ A kérdéses *predium* azonosítása körüli nehézségeket az adományozó Gurcu és a Gurka ispán nemzetségeként (is) szereplő Péteri nemesek birtokaival szomszédos pannonhalmi birtok összekapcsolása oldhatja fel: a monostor 1252-ben feltűnő, ismeretlen eredetű földje lehetett az a bizonyos *predium*, mely Gurcu adományából került Szent Márton kezére, elnyerve ezt követően az Apáti nevet.¹¹ A névazonosság és a birtoklástörténeti adatok egyidejű figyelembevételével az adományt tevő Gurcu joggal tekinthető a Péteriek Gurka néven szereplő őseinek, akinek ispáni címére magyarázatot kínál annak felvetése, hogy személye nagy valószínűséggel azonosítható az első név szerint ismert esztergomi ispánnal, az 1079-ben említett Gurcuval.¹²

A Pest megyei nemzetség másik őseinek, Péternek az azonosításhoz szintén találunk megfelelő jelöltnek látszó személyt. A krónikaszerkesztés 119. fejezetében azt olvashatjuk, hogy a Géza herceggel 1074. február 26-án vívott kemeji csatát követően Salamon király „Kotajdnál átkelt a befagyott Tiszán, és megszállt Péter fiának az udvarházában”.¹³ Az előző, 118. fejezetből pedig arról értesülhetünk, hogy a kemeji csata során Salamon királynak a krónika szövegében többször is emlegetett vitéze, Opos¹⁴ párviadalban legyőzte és megölte

János nem vette fel munkájába (ld. 49. jegyzet) a nemzetséget. Vö. még *Pauler Gy.*: i. m. I. 436–437. 258. sz. jegyzet.

8 1093–1095 k. (?): *Diplomata Hungariae antiquissima*. I. (1000–1131). Edendo operi praefuit Georgius Györfly. Bp. 1992. (=DHA) 300.

9 *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története*. Szerk. Erdélyi László, Sörös Pongrác. I–XII. Bp. 1902–1912. I. 282.

10 *Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I³–III. Bp. 1987. II. 630.

11 *Az Apáti helynevekre nézve vö. Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához*. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*. *Acta Historica* 55 (1976) 53–55.

12 1079: DHA I. 226.

13 „[Salamon rex] transivit Tysciam congelatam in Thoroyd et descendit in curia filii Petri”. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. (=SRH). I. 386. (Az idézet magyar szövegét, Bollók János fordítását ld. *A magyar középkor irodalma*. Vál. szöveggond., jegyz. V. Kovács Sándor. Bp. 1984. [Magyar remekírók] 251.)

14 SRH I. 365., 373., 391., 399.

„a herceg [ti. Géza] egy igen merész vitézét, név szerint Pétert”.¹⁵ Az említett Péterek személyének meghatározására több kísérlet történt, s ezekben szerephez jutott a kotojdi átkelőhely lokalizálásának kérdése is. A kemeji csatában elesett Pétert egyöntetűen azzal a Péter ispánnal (*comes*) szokás azonosítani, aki 1067 táján a Borsod megyei Százdon (*Zazyt*)¹⁶ monostort alapított Salamon király, Géza és László hercegek, valamint több főpap és világi előkelő tanuskodása mellett.¹⁷ E Péter minden bizonnyal az Aba nemzetség tagja volt, hiszen a monostor alapítólevelét 1267-ben Aba nembeli Artolphus fia Püed ispán mutatta be IV. Béla királynak átirás végett.¹⁸ A monostoralapító Aba nembeli Péter és a Kemejnél meghalt Péter azonosságát Pauler Gyula még csupán lehetőségként vetette fel.¹⁹ Határozottabb formában képviselte ezt az álláspontot Györffy György,²⁰ majd Mályusz Elemér és Kristó Gyula²¹, valamint legutóbb Szűcs Jenő.²²

A tiszai átkelőhely és „Péter fiának udvarháza” lokalizálása, illetve az utóbbi megfogalmazásban szereplő Péter azonosítása terén már inkább megoszlanak a vélemények. Az átkelőhely több ízben szerepel a krónikában. Az egyes kéziratok számos alakban jegyzik le a nevét: előfordul Cothoyd,²³ Thoroyd²⁴ és Thocoyd²⁵ formában s ezek több variánsában. Nevét többen a Tisza bal partján fekvő Egyek környékéről ismert Kota-érrel hozták kapcsolatba,²⁶ Györffy — s nyomában Szűcs — ellenben Tokajra gondoltak.²⁷ „Péter fiának udvarháza” esetében szintén két megoldás merült fel. Pauler ennek helyét — igaz, mint maga írja, „csak combinatíve” — a Pest megyei Péteriben vélte felfedezni,²⁸ s véleményét osztotta utóbb Domanovszky,²⁹ majd Mályusz és Kristó is.³⁰ Ebben az összefüggésben az említett Péter a Pest megyei Péteri névadójának, azaz a 13. századi Péteriek ősnévé tekintendő. Azok azonban, akik a tiszai átkelőhelyet Tokajjal tartották azonosnak, a kérdéses helyet Rakamazsal hozták kapcsolatba, amiből egyszersmind az is következett, hogy a kemeji csatában elesett Péter azonos a százdi monostort alapító Aba nembeli Péterrel, lévén Rakamaz ez utóbbi Péter birtoka az 1067 körüli oklevél tanúsága szerint.³¹ Mint látható, az egymással összefüggő kérdésekre adott válaszokban felbukkan a Pest megyei Péteri, érdemes tehát alaposabban is mérlegelni az egyes azonosítási kísérletek mellett és ellenfelhozható érveket.

15 SRHI. 385–386.

16 Györffy Gy.: i. m. I. 804–805.

17 1067 k.: DHA I. 183–185.

18 1267: DHA I. 182.

19 Pauler Gy.: i. m. I. 124. és 435. 251. sz. jegyzet.

20 Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Századok 92 (1958) 50.

21 *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. II. Commentarii. I. Ab initiis usque ad annum 1301. Composuit Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó.* Bp. 1988. (=Mályusz–Kristó) 378.

22 Szűcs Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralom. Történelmi Szemle 35 (1993) 48. és 243–244. sz. jegyzet.

23 SRHI. 384.

24 SRHI. 386.

25 SRHI. 412.

26 Pauler Gy.: i. m. I. 124. és 435. 249. sz. jegyzet; SRHI. 384. Domanovszky Sándor 3. sz. jegyzete; *Pa-is Dezső: Cotoyd.* (Egy XI. századi tiszai átkelő nevéhez.) Magyar Nyelv 56 (1960) 111–112.; *Mályusz–Kristó* 376.

27 Györffy György: Török női méltóságnév a magyar kútfókben. Magyar Nyelv 49 (1953) 110.; Györffy Gy.: A magyar nemzetségtől i. m. 50.; Szűcs J.: i. m. 48. 244. sz. jegyzet.

28 Pauler Gy.: i. m. I. 125. és 436–437. 258. sz. jegyzet.

29 SRHI. 386. 3. sz. jegyzet.

30 Mályusz–Kristó 378.

31 Szűcs J.: i. h. (hivatkozással Györffy Gy.: A magyar nemzetségtől i. m. 50.-re.)

A legkevesebb nehézséggel a tiszai átkelőhely meghatározásakor kell szembenéznünk. A Tokajjal való azonosítást ugyanis rendkívül valószínűtlenné teszik bizonyos megfontolások. A kemeji csata pontos helye nem ismert, mindenesetre a „kemeji részek” (*partes Kemej*),³² a „kemeji vidék” (*provincia de Quemey*)³³ Heves (újvár) megye tiszántúli részét jelölte az Árpád-korban.³⁴ A vesztett csata után Géza herceg a kérdéses Kotojdnál (Cothoyd, Cotoyd, Chotoid, Cochoyd) átkelt a Tiszán és Vác felé igyekezett, hogy csatlakozzék a Csehországból segélycsapatokkal érkező fivéréhez, László herceghez. Útja nyilván sietős volt, mondhatni menekülésszerű, hiszen a csatában, mint a krónika írja, „valamennyi vitéze elpusztult” (*omnibus ... militibus suis pereuntibus*).³⁵ Ilyen körülmények között aligha hihető, hogy a kerülő út kockázatát vállalva Tokajnál kelt volna át a Tiszán. Erre a szempontra már Pauler is felhívta a figyelmet,³⁶ s nyilván efféle megfontolások vezették Györffy-t arra, hogy utóbb — ejtve a Tokajjal való azonosítás ötletét, de nem fogadva el az átkelő Pauler-féle lokalizálását — megnyugtatóan nem azonosítottként említse az átkelőhelyet.³⁷

A Kotojd (Tokojd) = Tokaj azonosítás valószínűtlen volta tarthatatlanná teszi a „Péter fiának udvarháza”-t Rakamazhoz kapcsoló vélekedéseket is, részben a már említett okból, részben pedig azért, mert a krónika előadása szerint a menekülő Géza után vonuló Salamon elhagyva Kemejt előbb átkelt a Tiszán — szintén Kotojdnál (Thoroyd, Choroyd, Cothoyd, Coroyd, Chotoid, Toroyd) —, majd ezt követően szállt meg „Péter fiának udvarháza”-ban, mely ezek szerint a Tiszától jobbra feküdt, míg Rakamaz — Kemejjel megegyezően — a bal parton. A Pest megyei Péteri ezzel szemben valóban olyan helyen volt, ahol Salamon király áthaladhatott, s így nincs akadálya annak, hogy a „Péter fiának udvarháza” megfogalmazásban szereplő Pétert tekintsük a Pest megyei Péteri névadójának, egyszersmind a „Péter nemzetségéből való” 13. századi nemesek egyik őseinek.

Felmerülhet mármost a kérdés, hogy ez a bizonyos Péter azonosítható-e a Géza herceg kemeji csatájában elesett vitézzel. Györffy és Szűcs — mint arról már szó esett — igenlő választ adott e kérdésre, jöllehet ők egyszersmind a százdi monostort alapító Aba nembeli Péterrel azonosították a krónika Péterét. Ez az álláspont — legalábbis az Aba nembeli Péterre vonatkozó részében — azonban nem fogadható el, mert, mint arra Mályusz és Kristó rámutattak, a százdi monostor alapítójának leányáról és más, távolabbi rokonairól tudunk ugyan az 1067 táján kiállított oklevél utalásaiból, ám fiáról nem, pedig ha lett volna, aligha maradt volna említés nélkül. „Péter fiának udvarháza” esetében ugyanakkor van fia Péternek, így hát minden valószínűség mellett szól, hogy a monostoralapító Aba nembeli Péter és a krónika 119. fejezetében szereplő Péter nem azonosítható egymással.³⁸ Ez azonban csak akkor jelenti egyúttal azt is, hogy a krónika 118. és 119. fejezetében említett Péterek különböző személyek voltak, ha elfogadjuk a kemeji csatában eleső Péter és a monostoralapító Aba nembeli Péter azonosságát, amiben egyébiránt mind Györffy és Szűcs,

32 SRHI. 116.

33 1219: Az időrendbe szedett váradi tüzespróba-lajstrom. Kiad. Karácsonyi János és Borovszky Samu. Bp. 1903. 226. sz.

34 Györffy Gy.: Az Árpád-kori i. m. III. 106–107., vö. még *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp. 1988. 405–406.

35 SRHI. 384–385.

36 Pauler Gy.: i. m. I. 435. 249. sz. jegyzet.

37 Györffy Gy.: Az Árpád-kori i. m. III. 56. 97. sz. jegyzet.

38 Mályusz–Kristó 378. Itt jegyezzendő meg, hogy az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzának megfelelő helyén Györffy Gy. a Pest megyei Péterhez kapcsolja a krónika 119. fejezetének „Péter fiának udvarháza”-ra vonatkozó adatát.

mind pedig Mályusz és Kristó egyetértének. Ezen azonosítás azonban nem áll vitán felül: a név azonosságán túlmenően nem hozhatók fel érvek mellette, ellene viszont annál inkább.

Megfontolandó ugyanis egyfelől, hogy a monostoralapító Aba nembeli Péter 1067 táján ispáni címmel élt. Ennek megfelelően legalábbis elvárható lenne, hogy a krónika is így említse, miként azt a százdi oklevélben tanúként szereplő Erney és Vid ispánok esetében több ízben megteszi.³⁹ Péterünk azonban a „herceg vitéze” (*miles ducis*) megjelöléssel szerepel, ami arra vall, hogy a herceg híve volt ugyan, de nem — ispánságot irányító — tiszttségviselője. Nem tartozott a herceg udvartartásának belső köréhez sem — ennek tagjait tanácsosoknak, főembereknek (*consiliiarii, principes*) mondja a krónika⁴⁰ —, jóllehet az előkelő Aba nembeli Péter esetében ez megint csak feltehető lenne, mégpedig éppen a százdi alapítólevél utalásai alapján. Egyáltalán nem szükségszerű tehát, hogy a 118. fejezet Péterét Aba nembeli Péterrel gondoljuk azonosnak.

Másfelől ugyanakkor vannak megfontolások, melyek a 118. és a 119. fejezetben szereplő Péterek azonosságát sugallják. Erre bátorít önmagában a szövegkörnyezet is: az egyik fejezet végén egy bizonyos Péterről van szó, s a következő elején ismét egy Péterről — anélkül azonban, hogy bármiféle utalás szerepelne kettejük különbözőségére. Nem mond ellent az azonosításnak az az érv sem, melyet Mályusz és Kristó hozott fel, miszerint csodálatos dolog volna, ha Salamon éppen annál kérne szállást, akinek az apját kevéssel előbb ölte meg egyik vitéze.⁴¹ A király azonban nem „szállást kért” (*quaereret hospitium*), hanem élt az őt megillető megszállás jogával (*descendit*),⁴² ami pedig békeidőben is inkább volt súlyos teher, semmint megtiszteltetés az uralkodónak — és persze alighanem tekintélyes számú kíséretének — szállást adó személy számára. Nyilván nem véletlen, hogy utóbb a királyi szervisek igyekeztek mentességet biztosítani maguknak és népeiknek a királyi *descensus* alól, miként azt az 1222. évi Aranybulla rendelkezése folytán el is nyerték.⁴³ Még inkább terhes lehetett az efféle megszállás egy hadban álló sereggel együtt vonuló király esetében,⁴⁴ így tehát a dolog logikája éppen nem zárja ki, hogy valóban ugyanazon Péter házában és birtokán vett Salamon szállást magának, aki ellenségeként harcolt Kemejnél. Összegezve az elmondottakat, valószínűsíthetőnek látjuk, hogy „Péter fiának udvarháza” alatt a Pest megyei Péteri értendő, s az ennek nevet adó Péter volt az, aki a kemeji csatában Géza herceg vitézeként esett el. Személyében így módon megjelölhetjük azt a Pétert, akit a 13. századi Péteri-beli nemesek a maguk őseinek tudtak.

Vizsgálatunk ezen pontján nehéz lenne, de talán szükségtelen is, ellenállni annak a csábításnak, hogy a krónikában „Péter fia”-ként említett személyt azzal a Gurcuval azonosítsuk, aki a kemeji csatát követő mogoródi ütközetben győztes László herceg, majd király szolgálatában 1079-re az esztergomi ispánságig jutott, s akire 13. századi leszármazottai „Gurka ispán”-ként emlékeztek.

Mindezek alapján a Péter (vagy Gurka ispán) nemzetségeként emlegetett rokonság ismert Árpád-kori tagjainak leszármazása az alábbiak szerint vázolható fel:

39 1067 k.: „comes Erney, comes Wydus”. DHA I. 185. A krónikában comesként említve Erney: SRH I. 387., 391–392.; Vid: SRH I. 371., 374., 376., 389., 390.

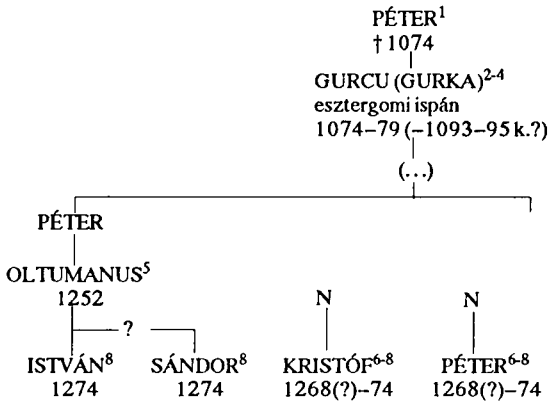
40 SRH I. 381., 384.

41 *Mályusz–Kristó* 378.

42 SRH I. 386.

43 1222: 3. tc., vö. még 13. és 15. tc. (A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Szerk. Marczali Henrik. Bp. 1901. 135–136., 138.)

44 Vö. 1275: a király „cum nuper nos exercitu valido innumerosa multitudine regni nostri nobilium copioso per Wesprimiensis ecclesie possessiones et predia transitum fecimus, eadem ... ecclesia in suorum spolacione, prediorum desolacione omnium et combustione damna perplurima est perpressa” adományoz kárpótlásként királyi szolgánépeket a veszprémi egyháznak. ÁUO IV. 53.

1. [1074:] SRH I. 385–386.
2. [1074:] SRH I. 386.
3. 1079: DHA I. 226.
4. 1093–95 k.: DHA I. 300.
5. 1252: ÁUO VII. 339.
6. 1268(?): ÁUO VIII. 276.
7. 1268 (u.): Budapest okl. eml. I. 81.
8. 1274: Budapest okl. eml. I. 143–145.

A Péter (és Gurka ispán) nemzetségéből származó nemesek valószínűsíthető őseinek felkutatása után immár valóban többet tudhatunk a nemzetségről. Eredményeink főképpen a nemzetség tagjainak jogállását illetően adnak lehetőséget következtetések levonására. A *genusra* vonatkozó 13. századi adataink alapján arra gondolhatnánk, hogy a királyi szervienesi jogállású nemzetségek⁴⁵ egyikével van dolgunk, ám Gurcu esztergomi ispánja inkább arra vall, hogy az Árpád-kor régi, 11–12. századi nemességének⁴⁶ egyik atyafiságáról lehet szó. A tekintetben viszont már találgatásokra vagyunk utalva, hogy vajon a 11. században is a szerény vagyonú nemesek közé tartoztak-e a Péteriek⁴⁷ vagy csupán a 13. század második felére szegényedtek el s szorultak vagyoni tekintetben a *nobilitas* alsó peremére.⁴⁸ Tovább bonyolítja a Péteriek eredeti jogállása megállapításának kérdését, hogy egyáltalán nem lehetetlen arra gondolni: Gurcut nem származásának előkelősége és a királyi kegyét magára vonó érdemei⁴⁹ emelték Esztergom ispáni székébe, hanem csupán az utóbbi tényező. Ez esetben az eredetileg birtokos közszerződésű Gurcu, s általa leszármazottai, az ispáni

45 Erre vonatkozóan ld. *Zsoldos Attila*: Királyi szerviensek és nemzetsége(i)k. (Sajtó alatt)

46 E nobilis rétegre nézve ld. *Bolla Ilona*: A jogilag egységes jobbágyosztály kialakulása Magyarországon. Bp. 1983. 37–39.

47 Vö. *Gerics József*: A nobilis fogalmának értelmezéséhez Szent László II. törvényében. In: Összehasonlító jogtörténet. Bolgár Elek emlékkönyv. Szerk. Horváth Pál és Révész T. Mihály. Bp. 1983. 63–65.

48 Vö. *Szalcs Jenő*: Az 1267. évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemesség kialakulásához. In: Mályusz Elemér emlékkönyv. Szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Bp. 1984. 350–362.

49 Ld. pl. 1249: ÁUO VII. 282., vö. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp. 1900–1901. II. 11. 3. sz. jegyzet.

méltóság révén emelkedtek a *nobilitas* soraiba.⁵⁰ A Péteriek társadalmi emelkedése utóbb megakadhatott, s így csak a nemesség alján tudtak megkapaszkodni, hogy aztán a nemesség fogalmának a 13. század második felében kialakuló új értelme feloldja a jogállásuk és tényleges társadalmi helyzetük között meglévő feszültséget. Akármilyen is az igazság e tekintetben, a Péteriek története arra figyelmeztet, mégpedig meglehetősen nyomatékkal, hogy szerfelett kockázatos az ún. „kis, helyi nemzetségek” 13. századból ismert viszonyaiból a nemzetség történetének *egészére* vonatkozó következtetéseket levonni. Nyilvánvaló, hogy korai forrásaink szegényessége miatt ez a kockázati tényező nem iktatható ki a kutatásból, mégis táncos legalább számolni vele a továbbiakban.

ATTILA ZSOLDOS THE "CLAN" OF PETER AND GURKA

This paper is an attempt to identify the predecessors of the "clan" (genus) which appears in contemporary documents as the "clan of Peter" (genus Petri) or the "clan of ealdorman Gurka" (genus Gurka comitis) in the Pest county as early as the middle of the 13th century. One of them must have been the Gurka who according to a charter from 1079 appears as the ealdorman of Esztergom country (comes Strigoniensis comitatus). The other predecessor may well have been the same Peter who fought and died as one of the soldiers in Duke Geza's in the battle of Kemej (1074) against King Salamon of Hungary. This is recorded in the earliest Hungarian chronicle, the text of which at the same time suggests that Gurka was son of Peter.

50 Az ilyen típusú társadalmi felemelkedés jól ismert példája a 13. századból a királyi szerviens Básztyéy nembeli Rénold esete, vö. *Pör Antal*: Rénold nádor és ivadéka. Turul 7 (1889) 114–118.; *Keresztes Kálmán*: A Rozgonyiak. Turul 40 (1926) 19–27.; *Zsoldos A.*: id. kézirat.